

RAHVUSLIKUD LOOTUSED JA RIIKLIKUD VASTUSED

Rahvusliku liikumise õiguslikud nõudmised ja 1889. aasta reform

Toomas ANEPAIO

Tartu Ülikool, Näituse 20, 50409 Tartu, Eesti; toomas.anepaio@ut.ee

On käsitletud 19. sajandi II poolel toimunud eesti rahvusliku liikumise ja õiguse moderniseerumise omavahelisi seoseid, mis seni on jäänud teiste rahvusliku liikumisega seotud probleemide varju. Ühelt poolt on tähelepanu keskmes rahvusliku liikumise esitatud õiguslikud nõudmised, mis on kõige kontsentreeritumalt olemas keskvalitsusele antud märgukirjades. Samas on tõstatatud küsimus, miks kasvavas vaadeldaval perioodil rahvuslike ringkondade kriitika baltisaksa algupära kohtunikkonna aadressil.

Teiseks on vaadeldud õiguse moderniseerumise ühe olulisima osise, 1889. aasta õigusreformi käigus toimunud seadusandluse muudatusi. Analüüsis on esile toodud rahvusliku liikumise nõudmised, mis leidsid oma lahenduse, st keskvalitsuse ja rahvusliku liikumise huvid olid samasuunalised. Võib öelda, et keskvalitsuse poolehoidu leidsid eelkõige nõudmised, mis puudutasid õigusemõistmise riiklikustamist. Käsitlemist on leidnud ka eestlaste need nõudmised, mida keskvalitsus ei pidanud võimalikuks rahuldada.

Samas on vaatluse all ka seadusemuudatused, mis kehtestati eelkõige keskvalitsuse enda initsiatiivil. Erinevalt senisest ajalookirjutusest on eelkõige tähelepanu all muutused materiaalõiguses, kus on ilmne püüdlus õiguse moderniseerimisele ja unifitseerimisele. Eraõiguses viidi modernsetele printsipidele üle nii pandi- kui ka pankrotiõigus. Karistusõiguse moderniseerumisel on analüüsitud üldise karistusõiguse arenguid, näidates seega 1864. aasta reformi vahetut mõju Balti kubermangudes. Teisalt on vaatluse all talurahvaseaduste karistusõiguslike normide unifitseerimine ja moderniseerimine.

Just materiaalõiguse moderniseerumine kõrvuti kohtukorralduse ja menetlusõiguse moderniseerimisega on asjaolu, mis lubab 1889. aasta ümberkorraldusi käsitleda mitte pelgalt justiitsreformina, vaid laiemat tähendust omava õigusreformina.

SISSEJUHATUS

Eesti 19. sajandi II poole ajaloo uurimisel on rahvuslik liikumine olnud läbi aegade üks enim käsitletud valdkondi, pälvides erinevate põlvkondade eesti ajaloolaste tähelepanu.¹ Seevastu mitmed teised 19. sajandi II poolel toimunud protsessid ja sündmused on leidnud tunduvalt väiksemat tähelepanu. Viimaste hulka kuulub ka sel perioodil aset leidnud õiguse moderniseerimisprotsess, mille üheks olulisimaks

¹ Laar, M. Äratjad. Rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad. Tartu, 2005, 26–48.

osiseks oli 1889. aasta õigusreform. Samas kujundas just see reform suurel määral meie modernse õiguskultuuri arenguid 20. sajandil. Nende kahe protsessi omavahe-
lised seosed on üldjuhul jäänud rahvusliku liikumisega seotud muude uurimis-
probleemide varju. Dialoogiliste seoste vaatlemise asemel on toimunud pigem vast-
anduvate tahkude esiletoomine, sest õigusreformi on ajalookirjutuses pikka aega
tajutud eelkõige osana venestamisest, mis sellisena vastandus selgelt eestlaste rah-
vuslikele püüdlustele. Teise asjaoluna on taolist lähenemisviisi soosinud arusaam,
et 1889. aasta reform puudutas eelkõige kohtukorraldust ja protsessiõigust, vähem
materiaalõigust. Võiks jääda mulje, et kohtukorraldus ja protsessiõigus muutusid
just nagu mingis teises ruumis, ilma mingi dialoogita seni kehtiva õiguskorraga.

Rahvusliku liikumise ettepanekute vaatlemisel on senises historiograafias esi-
plaanile tõstetud nn agraarnõudmised ehk agraaroludega seotud taotlused.² Sisuli-
selt on küll tegemist omandi- ja maksuõigust käsitlevate nõudmistega, mida aga
senises ajalookirjutuses on pigem tajutud mitte niivõrd era- või haldusõiguslike
probleemidena, kuivõrd just ülddemokraatlike ja sedavõrd poliitiliste nõudmistena.
Selgelt poliitilise iseloomuga nõudmiste ritta kuuluvad ka soovid Eesti territooriumi
ühendamiseks ja mitteseisusliku omavalitsuskorralduse (nn semstvo) rajamiseks.

Rahvusliku liikumise ülejäänud õiguslikud nõudmised, mida võib seostada
1889. aasta reformiga, on peamiselt seotud õigusemõistmisega. Need nõudmised
on ühes või teises kontekstis ka varasemate uurijate tähelepanu köitnud, kuid see
tähelepanu on suures osas pööratud peamiselt juba elluviidud reformi vastukaja-
dele Eesti avalikkuses.³ Teatud erandiks on siiski 1939. aastal ilmunud M. Pässe
artikkel ajakirjas *Õigus*.⁴

Järgnevalt ongi püütud vaadelda kahe nii olulise protsessi mõningaid oma-
vahelisi seoseid. Ühelt poolt on keskendutud rahvusliku liikumise poolt esitatud
õiguslikele nõudmistele ja nende kajastumisele (või mittekaajastumisele) Vene
impeeriumi keskvalitsuse poolt 1889. aasta reformi elluviimisel. Teisalt on kont-
sentreeritud tähelepanu neile õiguslikele muudatustele, mis tulid 1889. aasta
reformi käigus “palumata”.

RAHVUSLIKU LIIKUMISE NÕUDMISED

Rahvusliku liikumise tegelaste õigusliku iseloomuga soovid kajastuvad nii
rahvusliku liikumise tegelaste omavahelises kirjavahetuses⁵ kui ka eesti ajakirjan-
duses. Eestikeelse ajakirjanduse varaseimaks justiitsreformi käsitlevaks kirjutiseks
oli arvatavasti J. W. Jannseni artikkel “Meie aegne aeg” Eesti Postimehe 6. numbris

² **Jansen, E.** Eesti seltside märgukiri Vene keisrile 1881. aastal. – Rmt: **Jansen, E.** Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. Tartu, 2004, 234.

³ **Jansen, E.** Aleksander III venestusreformid ja Eesti avalikkus. – Rmt: **Jansen, E.** Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse, 285–334.

⁴ **Päss, M.** Eestlaste petitsioonid ja kohtureform 1889. a. – *Õigus*, 1939, 5, 209–228.

⁵ Vt näiteks Fr. R. Kreutzwaldi kiri G. J. Schultz-Bertramile 6. aprillist 1870. – Rmt: Fr. R. Kreutz-
waldi kirjavahetus, 4. Kirjad G. Schultz-Bertramile ja teistele: 1859–1874. Toim M. Lepik.
Tallinn, 1959, 259–261, 263.

1864. aastal.⁶ Omamoodi programmiliseks seisukohavõtuks 1889. aasta reformi käsitlemise iseloomustamisel võib pidada 9. septembril 1889 Postimehe juhtkirja kohal ilmunud kirjutist “Eesti ajalehtede kohus uuenduste kohta”.⁷ Eelnimetatud allikaliikide tähtsust alahindamata võib siiski öelda, et kõige üldistatumalt ja kontsentreeritumalt tulevad rahvusliku liikumise õiguslikud nõudmised õigusemõistmise valdkonnas esile keskvalitsusele suunatud petitsioonides, eelkõige 1864. ja 1881. aasta palvekirjades.

1864. aasta märgukirja II osas pealkirjaga “Koggoduse ja kohtuasjade poolest” soovitakse:⁸

- 1) vallakohtu vabastamist aadli võimu alt;
- 2) uue rahukohtusüsteemi laiendamist Eestisse;
- 3) eesti keele muutmist kohtukeeleks;
- 4) advokaatide kasutamise õigust talupoegadele kohtuasjade ajamisel;
- 5) ihunuhtluse vähendamist ja kaotamist.

Seltside saadikute 1881. aasta märgukirjas soovitakse:⁹

- 1) nii rahukohtunike kui ka nende valijameeste kinnitamist keskvalitsuse poolt;
- 2) kohtuametnike, st nii üldkohtute kohtunike kui ka politseiasutuste ametnike ametisse nimetamist keskvalitsuse poolt vastavalt üleriiklikele seadustele;
- 3) eesti keele muutmist kohtukeeleks;
- 4) eesti keele eksami sisseviimist Tartu ülikooli õigusteaduskonna lõpetajatele.

Kahe suure palvekirja kõrval oli loomulikult ka teisi petitsioone, mille põhi-joonis jäi siiski sarnaseks ülaltoodud petitsioonidega. Näiteks ühes A. Petersoni koostatud petitsioonis on M. Pässe andmeil esitatud järgmised soovid:

1. et meie kohtu kirjad ja protsessi asjad keik Eesti keli saaks tallitud;
2. et meie kohtomõistjad, olgo allamas ehk kõrges kohtodes, keik Eesti mehhed oleks;
3. et meie eestirahwas keik ühheks kubbermanguks saaks seatud, kelle kubbermangokohhus selle kele keskpaikas olleks; selle peale passiks meie arwates keige parrem Wiljandi linn.¹⁰

---

⁶ **Jannsen, J. W.** Meie aegne aeg. – Eesti Postimees ehk Näddalaleht ma- ja linnarahvale, 1864, 5. veebr. Samas olid juba kaasaegsed küllalt kriitilised ajalehtede usaldusväarsuse suhtes, mis puudutas 1889. a reformi: “...uutest kohtutest räägiti ja oodati palju, sest nad olid ajalehtedes ametlikult üles kiidetud. Peamiseks paremuseks pidasid “asjatundjad” seda, et kohus oli avalik ja et mõlemad vastaspoolel seisid kõrvuti kohtulaua ees, mitte aga üks pool laua ees ja teine laua taga kohtunike seas, nagu öeldi varemini vahel sündinud olevat. /.../ Kas uued kohtud kõik nii täiuslikud ja ideaalsed olid, kui näit. Tallinna leht “Valgus” neid ülistas ja kiitis, see on muidugi ise-küsimus...” – Rmt: **Köpp, J.** Mälestuste radadel, 1. Kodu ja kool. Tallinn, 1991, 172–173.

⁷ Eesti ajalehtede kohus uuenduste kohta. – Postimees, 1889, 9. sept.

⁸ **Kruus, H.** Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt, IV. Üldvaateid liikumisele. Palvekirjade-akt-sioonid kui talunikkudekihi kriisiliikumine. – Eesti Kirjandus, 1934, 11, 510.

⁹ Rahvusliku liikumise radikaalse suuna programm. Eesti seltside saadikute märgukiri Aleksander III-le ajalehes Sakala (19. juuni 1881). Eestirahva saadikute märgukiri. – Rmt: Venestamine Eestis 1880–1917. Dokumente ja materjale. Koost T. Karjahärm. Tallinn, 1997, 139–140.

¹⁰ **Päss, M.** Eestlaste petitsioonid ja kohtureform 1889. a. – Õigus, 1939, 5, 212. Viimase nõudmise puhul tasub pöörata tähelepanu analoogiale baltisaksa ringkondade seisukohtadega. Ka viimased nõudsid keske kohtuorgani loomist Balti provintside jaoks. – **Pistohlkors, G. v.** Die Ostseeprovinzen unter russischer Herrschaft (1710/95–1914). – Rmt: Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder. Hrsg. G. v. Pistohlkors. Berlin, 1994, 372.

Kahe kesksema märgukirja kokkulangevatele nõudmistele õigusemõistmise valdkonnas on osundanud E. Jansen.¹¹ Ta toob need kolm ühist punkti ka välja:

- 1) mõisnike ja talupoegade valitud kohtunikud kinnitaks justiitsminister, st riigi keskvalitsus;
- 2) politseikohtute (st haagi- ja sillakohtute) muutmise, st nende riiklikeks politseiasutusteks muutmise;
- 3) eesti keele kasutamine kohtukeelena.

Taoline kokkulangevus osundab esiteks asjaolule, et need nõudmised jäid pärast 1864. aasta märgukirja endiselt lahendamata. Teiseks annab taoline kordus aluse lugeda need 3 punkti õigusemõistmise valdkonnas vast kõige olulisemateks, mida rahvusliku liikumise tegelaste arvates tuli muuta.¹²

Kahe märgukirja tekste võrreldes võib E. Janseni arvamuse puhul muidugi kahelda, kas valitud kohtunike ametisse kinnitamine ja lihtsalt kohtunike ametisse nimetamine on siiski üks ja seesama, kuid kaheldamatult on mõlemas märgukirjas selgelt kajastunud soov riigi (suuremaks) osalemiseks kohtunike ametisse määramisel. 1881. aasta palvekirja sõnastust arvestades on minu arvates sisuliselt sõnastatud soov õigusemõistmise riiklikustamise (riiklikuks muutmise) järele. Viimast väidet peaks kinnitama ka tõsiasi, et vähemalt Liivimaa kubermangus kuulus kohtunike ametisse nimetamisel viimane sõna juba palvekirja koostamise ajal justiitsministrile.¹³ Seega ei piisanud palvekirja koostajate arvates pelgalt kohtunike nimetamisõiguse kuulumisest riigile.

1881. aasta märgukirjas puudus nõue rahukohtute sisseseadmiseks Balti kubermangudes, sest see oli positiivselt otsustatud juba 28. mail 1880 ja need tuli avada 1881. aasta I poolaasta jooksul.¹⁴ Palvekirjade koostajad ei saanud ette teada, et rahukohtute sisseseadmine jääb pidevalt edasi lükkuma¹⁵ kuni 1889. aastani.

Kohtukeel

Võrreldes märgukirjades esitatud nõudmisi 1880. aastate lõpu seadusandluses toimunud muudatustega, võib öelda, et eesti keele kasutamine kohtukeelena jäi piiratuks, eriti märgukirjades esitatud seisukohtadega võrreldes. Traditsiooniliselt väidetakse ajalookirjutuses, et eesti keele kasutusala piirdus eelkõige talurahva-kohtutega.

---

¹¹ Jansen, E. Eesti seltside märgukiri Vene keisrile 1881. aastal. – Rmt: Jansen, E. Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse, 235.

¹² Viimast väidet toetab asjaolu, et eesti keele kasutamise nõue kohtuasutustes esineb eraldi punktina ka rahvusliku liikumise mõõduka suuna programm nõudmistes aastast 1878: Rahvusliku liikumise mõõduka suuna programm. Eesti ärkamisaja tegelaste koosoleku protokoll (11. september 1878). – Rmt: Venestamine Eestis 1880–1917, 135.

¹³ Полное Собрание Законов (ПСЗ), 2, 57834. О предоставлении Министру Юстиций прав и обязанностей бывшего Лифляндского, Эстляндского и Курляндского Генерал-Губернатора, касающихся Министерства Юстиций.

¹⁴ ПСЗ, 2, 60996, 60998.

¹⁵ ПСЗ, 3, 241, 923. Собрание узаконений и распоряжений, 1884, н. 106, § 804.

Samas oli seadusandluses selgelt fikseeritud, et eesti keele kasutusala oli mõnevõrra laiem. Näiteks võisid rahukohtutes nii protsessiosalised kui ka nende seaduslikud esindajad ja advokaadid esitada eesti keeles suuliselt nii kaebusi kui muid seletusi. Teiseks võisid ametiisikute poole pöördudes eesti keelt tarvitada vahi all olevad isikud. Samuti võis eesti keelt kasutada kaebuste esitamisel kriminaalasjades, mis ei kuulunud lõpetamisele leppimise korras.¹⁶ Taoline säte ei olnud juhuslik, vaid leidis põhjendamist ka seaduseelnõu seletuskirjas, kus on näiteks öeldud, et just nimelt õiglusest lähtudes tuleb Balti kubermangudes vahi all olevatele isikutele anda võimalus esitada avaldusi kohalikele kohtutele, kohtu-uurijatele ja ka prokuröridele oma kohalikus keeles. Kriminaalasjade puhul põhjendati kohaliku keele kasutamise vajadust ja kohasust süütegude kiirema avastamise vajadusega. Kannatanud või tunnistajad ei tohtinud taolistel juhtudel takerduda formaalsustesse.¹⁷ Mil määral ja milliste kõrvalekalletega seadusandlus praktikasse rakendus, on muidugi omaette küsimus.

Üldiseks õigusemõistmise keeleks muutus eesti keel siiski alles 1918. aastal.

Politseikorralduse riiklikustamine

Teine mõlema märgukirja ühine nõudmine – politseiasutuste ümberkorraldamine ehk teisisõnu: senise seisusliku, st seisustele endile kuuluvate politseiasutuste asendamine riikliku politseivõimuga, seda eelkõige just maapiirkondades – toimus põhilises ulatuses 1888. aasta politseireformi käigus. Samas tuleb nentida, et antud reform ei toonud endaga siiski kaasa suurmaavaldajatele kuuluva politseivõimu (nn mõisapolitsei) täielikku kaotamist. See jäi püsima eelkõige neile kuuluvate maavalduste piirides.¹⁸ Samuti jäi püsima talurahva seisusliku omavalitsuse esindajale kuuluv politseiline võim (nn vallapolitsei), kuid see pidi nüüdsest suhtlema eelkõige riikliku politseiga, st talurahva seisuslik politsei oli allutatud riiklikule kontrollile.¹⁹

Õigusemõistmise riiklikustamine

Mõlemas märgukirjas sisaldunud kolmas ühine oluline nõudmine, mis nägi ette riigi osalemist kohtunike ametisse määramisel, täitus samuti 1889. aasta justiits-

---

¹⁶ ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразований судебной части в Прибалтийских губерниях, А. О применений судебных уставов Императора Александра II, I. По Учреждению судебных установлений, § 2. Примечание.

Tavarärases seadusandluses sisaldub see säte: Свод Законов, XVI, I. 1892. Судебные уставы. Учреждения судебных установлений, § 557. Примечание.

¹⁷ Российский Государственный Исторический Архив (RGIA), 1151-11-34a, 72–73.

¹⁸ ПСЗ, 3, 5308. Высочайше утверждённое мнение Государственного Совета. О преобразований полиции в Прибалтийских губерниях, III. Права и обязанности землевладельцев по охранению порядка и безопасности в пределах, принадлежащих им мызных земель, 1–10.

¹⁹ Samas, II.

seaduste kehtestamisel. Riik, kas siis otseselt keskvalitsuse (justiitsministri) või riiklike kohtuorganite näol, võttis kõigi tasandite kohtunike ametisse nimetamise ja ametisse kinnitamise täielikult enda kätte.

Üldkohtute liikmed, k.a kohtu-uurijad, nimetas ametisse keiser justiitsministri ettepanekul.²⁰ Viimasele kuulus kohtunikekorpuse kujundamisel tähelepanuväärne roll, sest Balti kubermangud kuulusid nende piirkondade hulka, kus puudus rahu-kohtunike valitavus ja neid nimetas ametisse justiitsminister.²¹ Samuti nimetas viimane ametisse ka ülemtalurahvakohtunikud.²²

Kohalik rahukogu, st riiklik kohus, kinnitas ametisse oma piirkonna valla-kohtute liikmed, kes valiti valla täiskogude poolt salajasel hääletusel. Rahukogu võis vallakohtu liikmete ametisse kinnitamisest loobuda vaid seaduses täpselt ja ammendavalt loetletud juhtudel, st kui oli rikutud valimisprotseduuri norme või olid ametisse valitud kõlbmatud kandidaadid.²³

Seadus andis ka kandidaatide kõlbmatust määravate tingimuste ammendava loetelu.²⁴ Nii ei tohtinud vallakohtunikeks olla välismaalased, kel puudus Vene kodakondsus, või isikud, kes olid kohtulikus korras maksejõuetuks tunnistatud. Valla õigusemõistjate hulka ei tohtinud kuuluda: isikud, kelle tagandamisest ameti-kohalt kriminaalkohtu otsuse alusel oli möödunud vähem kui 3 aastat; süüteo või üle-astumise eest uurimise või kohtu all olevad isikud; isikud, kes olid seadusevastaste tegude eest kohtulikus korras karistatud vangla või veelgi raskema karistusega; isikud, kes olid olnud kohtu all süüdistatuna kuritegudes, mille eest oli ette näh-tud vanglakaristus (või veelgi raskem karistus) ja keda ei oldud kohtulikus korras õigeks mõistetud. Ühtlasi tuli vallakohtunike valimisel silmas pidada nende vara-list seisukorda ja usulist kuuluvust, viimane oli oluline just valdades, kus elas õige-usklikke.²⁵

Rääkides vallakohtunike ametisse määramisest, tuleb kindlasti silmas pidada, et nad olid teenistusest eemaldatavad ja ametist tagandatavad ainult kohtuotsuse alusel.²⁶

Ülaltoodu põhjal võiks öelda, et rahvusliku liikumise nõudmistest õiguse-mõistmise valdkonnas jäi 1889. aasta reformi käigus rahuldamata eelkõige püüd-lus omakeelse kohtu järele – asjaolu, mis on leidnud käsitlemist peamiselt eesti historiograafias ja seda just venestamise kontekstis. Vene justiitsreformi üldi-semas historiograafias taoline “pisiasi” üldjuhul tähelepanu ei vääri.

---

²⁰ Свод Законов, XVI, I. 1892. Судебные уставы. Учреждения судебных установлений, § 212.

²¹ ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразований судебной части в Прибалтийских губерниях, А. О применений судебных уставов Императора Александра II, I. По Учреждению судебных установлений, § 5.

²² ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразований крестьянских присутственных мест в Прибалтийских губерниях, А. Волостной судебный устав, § 30.

²³ Samas, § 13.

²⁴ Samas, § 8.

²⁵ Samas, §-id 9–11.

²⁶ Samas, §-id 60–63.

KOHTUNIKKOND

Kohtunike valitavus

Kohtunike valitavusega tekib paradoksaalne olukord, sest senises ajalookirjutuses on (rahu)kohtunike valitavusest loobumine kõrvuti vandekohtute mitteloomisega pälvinud enim kriitikat, sest just selles nähakse tavaliselt otsest taganemist 1864. aasta seaduste demokraatlikest põhimõtetest. Antud seisukoht on otseselt laenatud vene õigusajalookirjutusest, kusjuures seni pole pööratud tähelepanu rahvusliku liikumise väljendatud seisukohtadele õigusemõistmise riiklikustamisest. Samas on jäänud siiski tähelepanuta tõsiasi, et säilis rahvale kõige lähemal olevate vallakohtunike valitavus. Uurijaid pole huvitanud ka küsimus, miks pooldasid rahukohtunike valitavust ka baltisaksa ringkonnad.²⁷ Justiitsreformiküsimusi käsitlev uuem saksa historiograafia peab Vene keskvalitsuse otsust loobuda rahu-kohtunike valitavuse sisseviimisest Balti provintssides siiski õigeks.²⁸

Kaasajal oleks tarvilik järele mõelda, kas ei ole kohtunike valitavuse küsimuse ühetähenduslik käsitlus kantud siiski oma aja ülemääralisest ideoloogilisest lastist ja teleoloogilistest eesmärkidest, eriti just 20. sajandi II poolel. Olid ju kohtunike valitavus ja kogu rahva osavõtt õigusemõistmise teostamisest kuulutatud sotsialistliku demokraatliku nendeks printsipiideks, millele tuginesid Nõukogude kohtu organisatsioon ja tegevus.²⁹ Kohtunike valitavus pidi toonitama ka nõukogude kohtu eesrindlikkust “tagurliku kodanliku kohtuga” võrreldes. Vaadates 19. ja 20. sajandi Euroopa kohtukorraldusseadusi, võib öelda, et kohtunikonna komplekteerimine valimiste alusel ei olnud neis valitsev. Kohtunikonna komplekteerimiseks võib kasutada erinevaid viise, mille hulgas kohtunike valimine on siiski vaid üks võimalikest. Ka II maailmasõja eelses Eesti Vabariigis ei olnud kohtunikud rahva poolt valitud, kuid üldiselt pole nende kohtute õigusemõistmist kirjanduses kahtluse alla seatud. Ka 1992. aasta põhiseaduse kohaselt nimetab kohtunikud ametisse president riigikohtu ettepanekul.

Teine asjaolu, mida peab rahukohtunike valitavuse käsitlemisel silmas pidama, on see, et 1864. aasta justiitsseaduste ideoloogid ja sisulised koostajad tahtsid algselt selles institutsioonis näha rohkemat kui pelgalt õigusemõistmisorganit. Ta ei olnud mitte niivõrd piiratud jurisdiktsiooniga kohalik (riigivõimu kandva iseloomuga) kohus, kuivõrd ühiskondlikul usaldusel ja toetusel tegutsev, eelkõige erinevaid tülipooli lepitav organ. Ta pidi suurendama ühiskondliku elemendi osakaalu rahu ja korra säilitamisel elanike hulgas, vältides liigset riigivõimu sekku-

---

²⁷ Eesti Ajalooarhiiv, 854-2-3003. Von der Verfassung der Gerichte in den Ostsee-Gouvernements, 14–16; **Tobien, A.** Die Livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus, 1. Riga, 1925, 491–492.

²⁸ **Baberowski, J.** Autokratie und Justiz. Zum Verhältnis von Rechtsstaatlichkeit und Rückständigkeit im ausgehenden Zarenreich 1864–1914. Ius Commune. Sonderheft. Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte, 78. Frankfurt am Main, 1996, 381.

²⁹ **Golunski, S., Karev, D.** Kohtukorralduse õpperaamat. Tartu, 1941, 44.

mist. Rahukohtute komplekteerimine valimiste abil pidi aitama taastada elanikkonna kõikuvat usaldust õigusemõistmise vastu. Arvestades justiitsreformi historiograafia ajaloolist seotust vene omaaegse liberaalse ajakirjanduse seisukohtadega, tingis taoline rõhuasetus hilisema vene historiograafia erilise tähelepanu kohtunike valitavuse probleemi käsitlemise vastu, mis on üle kandunud ka meie ajalookirjutusse.

Siinkohal peab nentima juba algselt sisseprogrammeeritud vastuolu eesti rahvusliku liikumise õigusemõistmise riiklikustamise nõude ja 1864. aasta seaduses ette nähtud rahukohtu ideoloogilise põhistatuse vahel.

Professionaliseerumine

Arvestades märgukirjades esitatud nõudmisi ja üldist rahulolematust kohtute tegevusega, võib asuda seisukohale, et eestlaste seas nähti ülima pahena mitte niivõrd puudulikku seadusandlust, kui võrd just baltisaksa aadlikest halbu kohtunikke, kes said ametisse tänu senise (kohaliku) seadusandluse mahajäämusele. Puudujäägid kehtivas seadusandluses tundusid rahvusliku liikumise tegelastele ületatavad pelgalt kohtunike koosseisu muutmisega.

Samas võib nentida, et paradoksaalsel viisil toimuski tegelikkuses vaadeldaval perioodil kohtunike korpuse muutumine. (Iseasi, kas eestlased seda tajusid või mitte.) Võib rääkida kohtunike korpuse esmakordsest professionaliseerumisest, sest järjest enam asus rüütelkonna kohtutes, sh kohtunikena, tööle diplomeeritud juriste.³⁰ Viimaste puhul eeldatakse aga tavaliselt just suuremat kinnipidamist kirjapandud seadustest.

Kas ei teki siinkohal koht järelemõtlemiseks – võib-olla on eestlaste rahvusliku liikumise kriitika näol baltisaksa seisuslike kohtute aadressil tegemist (vähemalt osaliselt) Euroopa õigusajaloo arengutes kaasneva küllaltki tavapärase konfliktiga kohtunikukonna professionaliseerumisel? Üleminek kohtupidamises juriidiliselt mitteharitud õigusemõistjatest-õiguseleidjatest koosnenud kohtute tegevuselt juriidilise haridusega ametikohtunikest koosnevate kohtute tegevusele on alati kaasa toonud konflikte. Meie tingimustes tugevdas seda konflikti loomulikult veel seisuslik ja järjest olulisemal määral ka rahvuslik vastasseis.

Teiseks tekib siinkohal vajadus välja selgitada, kas 1889. aasta reformi eelse kohtunikukonna professionaliseerumine tõi kaasa muutusi õigusemõistmises. Teisisõnu: põhistatud vastust vajab küsimus, kas ja kui võrd olid tollased kohtunikud kehtivast seadusandlusest lähtuvad professionaalid või oma sünniseisuse truud esindajad. Ühtlasi selguksid ka Tartu Ülikooli õigusteaduskonnast saadud juriidilise mõtlemisviisi tugevus ja arusaam juristi professioni identiteedist.

---

³⁰ **Luts, M.** Juristenausbildung im Richteramt (baltische Ostseeprovinzen im 19. Jh.). – Rmt: Juristische Fakultäten und Juristenausbildung im Ostseeraum. Rätthistoriska skrifter, 6. Hrsg. J. Eckert, K. A. Modeer. Stockholm, 2004, 302, 308–309.

MATERIAALÕIGUSE MUUTUMINE

Vaadates suurmärgukirjades fikseeritud rahvusliku liikumise nõudmisi, on tähelepanuväärne, et neis kajastuvad nõudmised puudutavad eelkõige kohtukorraldust, kuid samas puuduvad nõudmised protsessiõiguse või materiaaõiguse muutmiseks. Tõsi, viimase puhul tuleb teha teatavaid mõõndusi agraarnõudmiste punktis.

Erandiks on vast 1864. aasta palvekirjas sisalduvad nõudmised advokaatide kasutamiseõiguse saamiseks ja ihunuhtluse kaotamiseks. Advokaatide kasutamise õiguse oma kohtuasjade ajamiseks said talupojad 11. juunil 1866.³¹ Ihunuhtluse piiramine toimus olulisel määral üldriikliku kriminaalõiguse muutmise käigus.

Rääkides protsessiõiguse muutmisnõuetest, jääb meile siinkohal küll võimalus oletada, et nõue vene, st riiklike kohtute järele sisaldas endas vaikimisi ka nõudmist modernse protsessiõiguse järele, st nõudmist võistleva, avaliku, suulise ja vahetu kohtupidamise järele. Kuid erinevalt õigusemõistmise riiklikustamise nõudest pole taolisi nõudmisi märgukirjades otsesõnu esitatud ja ma arvan, et taolise hüpoteesi püstitamiseks puuduvad meil siiski piisavad eeldused.

Seega võiks pigem asuda seisukohale, et rahvusliku liikumise soovid õiguse valdkonnas olid siinkohal pigem üldpoliitilised seisukohad kui sõna otseses mõttes kindlapiirilised juriidilised nõudmised. Võib eeldada, et üks olulistest teguritest taolise olukorra kujunemisel oli eestlastest juristide vähesus ja sellest tulenev juriidilise mõtlemisviisi nõrkus.

Kuid kas seda asjaolu saab siiski piisavaks mõjuteguriks pidada? Või on ikkagi õigem seisukoht, et probleemid protsessi- ja materiaaõiguses ei tundu nii olulised? Neid ei teadvustata, erinevalt näiteks omandiõigusega seotud nõuetest. Ühtlasi on seni vastamata küsimus: miks neid probleeme ei teadvustata?

Samas tuleb tunnistada, et erinevalt rahvusliku liikumise tegelastest pidas impeeriumi keskvalitsus vajalikuks mitte ainult senise kohtukorralduse ümberkujundamist, vaid ka protsessi- ja materiaaõiguse reformimist. Edaspidises käsitluses on kõrvale jäetud protsessiõiguse ümberkujundamine ja lähema vaatluse all on just arengud materiaaõiguses. Isegi taolise piirangu puhul võib öelda, et suur osa õiguslikest muutustest, mis kaasnesid Aleksander II kohtuseaduste ellurakendamisega Balti kubermangudes, tuli oktraujeerituna, sõltumata rahvusliku liikumise seisukohtadest. Nii eraõiguses kui ka kriminaalõiguses toimunud muudatusi võib kõige üldisemalt iseloomustada sõnadega *moderniseerimine* ja *unifitseerimine*.

KARISTUSÕIGUS

Kriminaalõiguse muutumine seoses justiitsreformiga on pikemaajalisem ja keerulisem. Ühest küljest on muutused seotud konkreetselt 1889. aastal Balti

---

³¹ ПСЗ, 2, 43385. Высочайше утверждённое положение Остзейскаго Комитета, объявленное Сенату Министром Внутренних Дел. – О дозволении адвокатам Прибалтийского края составлять для крестьянь и для лиц всех прочих сословий всякого рода бумаг, подаваемые ими судебным и административным местам и лицам.

kubermangudes kehtestatud seadustega, näiteks jõustus just siis siinsetes provintsideks “Vallakohtute nuhtlusseadustik” (ValNS).³² Teisest küljest hakkas Balti provintsideks kehtiv kriminaalõigus tänu 1864. aasta justiitsseadustele muutuma juba enne 1889. aastat. Siinkohal jätame kõrvale tollase sõjaväe kriminaalõiguse (ja sõjaväe kriminaalprotsessi), mis muutus Eesti territooriumil kõige kiiremini ja suuremas ulatuses.³³ Võib öelda, et justiitsreformist tingitud muudatused kriminaalõiguses hakkasid Baltikumis toimima varem kui justiitsreform ise. Viimane asjaolu on seotud sellega, et Balti provintsideks kehtiva kriminaalõiguse põhiallikaks oli alates 1. maist 1846 jõustunud “Kriminaal- ja paranduslike karistuste seadustik”,³⁴ mis on eestikeelses kirjanduses tuntud “Vana nuhtlusseaduse”³⁵ või ka “Vana nuhtlusseadustiku”³⁶ nime all. Mõnikord on kasutatud ka lihtsalt “Nuhtlusseadustiku” nimetust.

Juba 1864. aasta justiitsreformi üldise ettevalmistamise ajal (1850. aastate lõpust kuni 1860. aastate alguseni) ilmnes vajadus muuta kehtivat kriminaalõigust, st “Vana nuhtlusseadustikku” (VNS). Ühest küljest vajadis kohasemat sätestamist vähem tähtsad süüteod ja üleastumised, teisalt vajab ajakohastamist VNS-i karistuste ja kuritegude kataloog.

Esimese probleemi lahendamiseks eraldati VNS-ist 652 paragrahvi, mis said uue sõnastuse ja hakkasid põhiliselt paiknema iseseisvas “Rahukohtu nuhtlusseadustikus” (RNS).³⁷ 27. detsembril 1865 keisri poolt kinnitatud Riiginõukogu arvamusega kooskõlastati RNS ja VNS omavahel.³⁸ RNS kui põhiline allikas, mis sätestas karistused vähem tähtsate süütegude ja üleastumiste eest, on aga lahutamatu osa Aleksander II kohtuseadustest. Lisaks viidi mitmete süü- ja väärtegade eest vastutust normeerivad sätted ka teistesse seadustesse, näiteks “Tolliseadustikku”.

---

³² ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразований крестьянских присутственных местъ в Прибалтийских губерниях, А. Волостной судебный устав, IV. Временные правила о наказаниях, налагаемых волостными судами (Устав о наказаниях, налагаемых волостными судами).

³³ RGIA, 1151-11-34a, 334–334р.

³⁴ ПСЗ, 2, 19283. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных.

³⁵ Kriminaalõigus. Üldosa. Autoriseeritud konspekt. Prof H. Kadari 1938/39. a loengute järgi koost N. Lõhmus, E. Tarkpea. Tartu, 1939, 26.

³⁶ **Sootak, J.** Veritasust kriminaalteraapiani. Käsitlusi kriminaalõiguse ajaloost. Tallinn, 1998, 209.

³⁷ Eestikeelses kirjanduses on antud seadustikku nimetatud mitmeti – rahukohtu trahviseadustik, rahukohtumõistjatelt pääle pandavate nuhtluste seadus, rahukohtu trahviseadus, rahukohtu nuhtlusseadus.

³⁸ ПСЗ, 2, 42839. О согласования Уложения о наказаниях уголовных и исправительных с Уставом о наказаниях налагаемых мировыми судьями.

Kuivõrd see õnnestus, on omaette küsimus. Vt nt H. Kadari hinnangut: Kriminaalõigus, 26. N. Tagantsevi hinnang: **Таганцев Н.** Уголовное Уложение 22. марта 1903 г. С мотивами, извлеченными из объяснительной записки реакционной комиссии, представления Министра Юстиций в Государственный Совет и журналов – Особого Сопещения, Особого Присутствия Департаментов и Особого Общего Собрания Государственного Совета, а равно с объяснениями к дополнительным узаконениям и извлечениями из решений Уголовного Кассационного Департамента и Общего Собрания Правительствующаго Сената и Главнаго Военнаго Суда касательно введенных в действие в России статей. Издание неофициальное. Тоим П. Якоби. Рига, 1922, XVIII.

“Rahukohtu nuhtlusseadustik”

Meile on oluline, et vastavalt nimelisele ukaasile 5. maist 1866 tuli RNS-i rakendada ka impeeriumi nendes piirkondades, kus 1864. aasta justiitsseadusi ei oldud veel täies mahus ellu viidud.³⁹

2. Вследствие исключения из Уложения о наказаниях уголовных и исправительных статей, замененных Уставом о наказаниях, налагаемых мировыми Судьями, приговоры о виновных в проступках, предусмотренных означенным Уставом, **постановлять по правилам сего последнего и в тех местах Империи, где не введено еще до времени судебное преобразование.** (Autori rõhutus.)

Seega kujunes vähemalt Balti kubermangudes olukord, kus mitteriiklikud seisuslikud kohtud pidid rakendama modernseks hinnatud koodeksit.⁴⁰

Järelikult ei saa pidada õigeks vene historiograafias levinud seisukohta, et ükski teine institutsioon ei tohtinud algselt karistuse määramisel võtta aluseks RNS-i sätteid.⁴¹ Asjaolu, et RNS oli adresseeritud konkreetsele õigustmõistvale institutsioonile, mida näiteks Balti provintssides enne 1889. aastat ei eksisteerinud, ei takistanud ülaltoodud ukaasist lähtudes selle kasutamist. Antud väidet kinnitab ka asjaolu, et nii Eesti- kui ka Liivimaa talurahvaseadustesse ilmusid selgesõnalised viited RNS-i normidele.⁴²

Jättes siinkohal kõrvale üksikasjalikud muutused, võib öelda, et RNS oli esimene Baltimaades toimunud kriminaalseadustik, mis püüdis enam-vähem järjekindlalt läbi viia isikute võrdõiguslikkuse printsiipi. Ka VNS-i 1866. aasta redaktsioonis likvideeriti kõige silmatorkavamad erisused seisuste vahel, kuid loomulikult ei tähendanud see jäägitut ebavõrdsuse kadumist VNS-i paragrahvidest.

“Vana nuhtlusseadustik”

VNS-i karistuste ja kuritegude kataloogi uuendamine lahendati peamiselt terve rea seadluste (ukaaside) andmisega. Näiteks 17. aprilli 1863. aasta seadlus piiras oluliselt ihunuhtluse kasutamist, sh keelati taolise karistusviisi kasutamine naiste suhtes (v.a asumisele saadetud), samuti ihunuhtlus kui lisakaristus; keelati süüdi-

³⁹ ПСЗ, 2, 43265. О новом издании Уложения о наказаниях.

⁴⁰ Kriminaalõigus, 26.

⁴¹ **Сизиков М.** Устав о наказаниях налагаемых мировыми судьями. Комментарий. – Rmt: Судебная реформа. Российское законодательство X–XX веков, 8. Тоим Б. Виленский. Москва, 1991, 420. Paraku on taoline ekslik arvamus tänu autori liigsele usaldusele niivõrd soliidse allikapublikatsiooni suhtes jõudnud ka eesti õigusajalookitutusse: **Анерайо, Т.** Die Justizreform von 1889 in den Ostseeprovinzen und das Baltische Privatrecht: die gegenseitige Beeinflussung. – Geschichte und Perspektiven des Rechts im Ostseeraum. Rechtshistorische Reihe, 251. Hrsg. J. Eckert, K. A. Modeer. Frankfurt; Berlin, 2002, 67.

⁴² Сборник дополнительных постановлений к Положению о крестьянах Эстляндской губернии 1856 года и других узаконений касающихся Эстляндских крестьян. Ревель, 1877, § 1134 сл.; Сборник дополнительных постановлений к Положению о крестьянах Лифляндской губернии 1860 года и других узаконений касающихся Лифляндских крестьян. Рига, 1878, § 1036 сл.

mõistetute häbimärgistamine, lühendati oluliselt vabaduskaotuslike karistuste tähtsust jne.⁴³

Kõik aastatel 1863–1865 tehtud muudatused, mis tulenesid kas RNS-i või teiste aktide vastuvõtmisest, leidsid omakorda kajastamist 1845. aasta nuhtlusseadustiku uues, 1866. aasta redaktsioonis.⁴⁴

Ülalöeldu tähendab ühtlasi, et koos VNS-i ja RNS-i normidega toimusid muudatused ka Eesti- ja Liivimaa talurahvaseaduste karistusõiguse osa normides ja seal fikseeritud karistuste osas.

Enamgi, Aleksander II kinnitas 20. novembril 1866 Riiginõukogu arvamuse,⁴⁵ millega sätestati, et Balti kubermangude valla- ja kogukonnakohtud peavad nende pädevusse kuuluvate karistuste määramisel juhinduma VNS-i 1866. aasta redaktsioonist (§ 30, p 2, lisa 1, § 88, lisa 3) ja 19. veebruari 1861. aasta “Talurahva üldmäärusest” (§ 102, märkus 2).

Justiitsreformi üldiste printsiipide mõjul laienes VNS-is ettenähtud kohtute otsustamisvabadus. Kasvas võimalus arvestada karistuse määramisel konkreetse kuriteo ja kurjategijaga seotud asjaolusid. Kohtud võisid üle minna madalamatele karistustasemetele vähemalt 1 astme võrra, eriti pehmemadadel asjaoludel isegi 2 astme võrra.⁴⁶

Võrreldes varasemaga oli muutunud karistuste süsteem, põhiliste karistuste üldisest loetelust puudus ihunuhtlus.⁴⁷

Riiginõukogu arvamuses sätestati, et nii vallakohtud⁴⁸ kui ka haagi- ja sillaning hauptmanikohtud peavad üht liiki karistuse asendamisel teist liiki karistusega juhinduma VNS-i 1866. aasta redaktsiooni paragrahvide 82, 83 ja 84 normidest. On oluline märkida, et Balti kubermangude talurahvakohtutele laienesid osaliselt samad seadused, mis kehtisid mujal impeeriumis vaid üldkohtute, mitte aga talurahvakohtute suhtes.

1885. aastal ilmus “Nuhtlusseadustiku” uus redaktsioon. Selles leidis VNS-i normides kajastamist juba õigusriikliku kriminaalõiguse olulisim printsiip *nullum crimen nulla poena sine lege*.

Ehkki vene historiograafias ollakse seisukohal, et VNS-i 1885. aasta redaktsiooni vastuvõtmine on seotud eelkõige vanglareformiga,⁴⁹ tuleb arvestada, et

⁴³ ПСЗ, 2, 39504. О некоторых изменениях в существующей ныне системе наказаний уголовных и исправительных.

⁴⁴ ПСЗ, 2, 43265. О новом издании Уложения о наказаниях.

⁴⁵ ПСЗ, 2, 43868. О наказаниях, налагаемых полицейскими учреждениями в Прибалтийских губерниях, I, § 1.

⁴⁶ ПСЗ, 2, 42839, § 10, 12; Таганцев Н. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. Спб., 1887, IV, 1808.

⁴⁷ Ihunuhtluse omaaegne legaalseadustiku hõlmas mitte ainult erinevat liiki peksukaristusi, vaid ka ahelatesse panemist. Vt ПСЗ, 2, 19283. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных, § 1. Приложение; Евреиннов Н. История телесных наказаний в России. Репр. Харьков, 1994, 103–112.

⁴⁸ Liivimaal ka kihelkonnakohtud.

⁴⁹ Seal leidis kajastamist eelkõige läbiviidav vanglate reform, mis tõi kaasa muudatused kinnipidamisasutuste süsteemis ja liikides. Ühtlasi lülitati uude redaktsiooni mitmed uued riigivastaste kuritegude liigid, samuti suurenesid karistused streikidest osavõtu ja nende organiseerimise eest. Vt nt Титов Ю. История государства и права России. Москва, 2001, 212.

1885. aasta redaktsiooni ilmumine on ajaliselt väga lähedane Balti provintssides 1889. aastal toimunud reformiga. Taoline ajaline lähedus lubab eeldada omapärase kumulatiivse efekti kujunemist.

“Vallakohtu nuhtlusseadustik”

Kolmas meil karistusõigust muutnud allikas on otseselt seotud 1889. aastal läbi viidud ümberkorraldustega, moodustades ühe osa “Vallakohtuseadusest”.⁵⁰ Ametlikus eestikeelses kõnepruugis kandis allikas nimetust “Ajutised reeglid nuhtlustest, mis vallakohtute poolt pääle pannakse”.⁵¹ Antud nimetus on kohmakas ja veniv ega anna allika sisulisest küljest adekvaatset ülevaadet, mistõttu olen seda allikat käsitledes kasutanud edaspidi nimetust “Vallakohtute nuhtlusseadustik” (ValNS).⁵²

⁵⁰ ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразований крестьянских присутственных местъ в Прибалтийских губерниях, А. Волостной судебный устав, IV. Временные првила о наказаниях, налагаемых волостными судами.

⁵¹ Keisri Aleksandri Tõise Kohtuseaduses ühes seadustega kohtuolu ja talurahva koosoleku kohtade uuendamisest Balti kubermangudes ja Rahukohtumõistjatel pääle pandavate nuhtluste seadusega. Eraväljaanne. Seadus kohtuolu ja talurahva koosoleku kohtade uuendamisest Balti kubermangudes. Tõlk K. Tiisik, J. Truusman, T. Vares. Tallinn, 1889, 147–149 (316–317).

⁵² Taolist nimetust pakkudes lähtub autor nuhtlusseadustike ja talurahvaseaduste nimetuste senisest üldisema levikuga tõlketraditsioonidest, mis ei lähtu mitte niivõrd ühe või teise akti tegelikust juriidilisest jõust ega allika nimetuse sõnasõnalisest edasiandmisest, vaid pigem allika sisulise külje reegeldamisest. Vrd Уложение о наказаниях уголовных и исправительных – “Kriminaal- ja paranduslike karistuste seadustik”, “Vana nuhtlusseadustik” või “Nuhtlusseadustik”; Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями – “Rahukohtute nuhtlusseadustik”; Уголовное Уложение – “Kriminaalseadustik”, “Uus nuhtlusseadustik”; Положение о крестьянах Эстляндской губернии 1856 года – “Eestimaa talurahvaseadus 1856”; Положение о крестьянах Лифляндской губернии 1860 года – “Liivimaa talurahvaseadus 1860”; Положение о волостном общественном управлений в Остзейских губерниях 1866 – “Maakogukonnaseadus”, “Vallaseadus”.

Samas jaguneb “Liivimaa talurahvaseadus” omakorda mitmeks erinevaks alaosaks, milles on kasutatud seaduse nimetust. LTS-i 2. osa 2. raamat kannab ise talurahvaseaduse nimetust, mille üks alaosadest on omakorda vallaseadus. ETS-i 5. raamat kannab pealkirja “Politseiseadus” (Полицейский устав).

ValNS-i nimetuse vastu võiks kõnelda asjaolu, et ametlikult pole tegemist mitte iseseisva seadusandliku aktiga, vaid Baltimaade vallakohtuseaduse 4. osaga. Teisalt on vallakohtuseaduse kõik osad suhteliselt autonoomsed, millel on iseseisev numeratsioon.

“Vallakohtuseaduse” IV osa sisaldab mitmeid norme, mis on koostatud just RNS-i sissejuhatava osa sätete eeskujul. Samas kuuluvad IV osa juurde lahutamatu Liivimaa 1860. a talurahvaseaduse need karistusõiguslikud normid, mis jäid kehtima ka pärast 1889. a. Viimased on üldjuhul avaldatud koos vallakohtuseaduse 4. osaga või vähemalt vallakohtuseaduse lisana. Need LTS-i sätted laienesid sellest hetkest kõikidesse Balti kubermangudesse e teisisõnu: toimus karistusõiguse unifitseerimine erinevate talurahvaseaduste õiguspiirkondades. Käsitledes Baltimaade vallakohtuseaduse IV osa norme ja LTS-is kehtivuse säilitanud norme koos, võib väita, et 1889. a “Baltimaade vallakohtuseaduse” IV osa normid kujutavad endast vallakohtute nuhtlusseadustiku üldosa, LTS-is kehtivuse säilitanud karistusõiguslikud normid aga eriosa.

ValNS oli algselt planeeritud ajutise aktina, mis pidi kehtima kuni vallakohtute poolt määratavaid karistusi reguleeriva üldriikliku seaduse vastuvõtmiseni, kuid tegelikult püsis ValNS kuni keisririigi lagunemiseni.

Tunnistades küll üleriigilise ühtse seaduse vajalikkust ja eesõigust, ei jätnud keskvalitsus siiski Balti kubermangude talurahvaseadustes sisalduvat karistusõigust ümber kujundamata. Loobudes küll esialgu talurahvakohtute karistusõiguse unifikatsioonist riigi ulatuses, viis keskvalitsus selle ellu Balti kubermangudes. Püüdlus õiguse ühtlustamiseks Balti kubermangudes ilmneb minu hinnangul kõige selgemalt Liivimaa talurahva seaduse (LTS) karistusõiguslike seaduste (vastavalt ETS, STS, KTS) kehtivusala laiendamises nii Eestimaa, Saaremaa kui ka Kuramaa õiguspiirkonda.

Õiguse unifikatsioon on ValNS-is küll esiplaanil, kuid tegelikult sisaldus neis veelgi olulisem põhimõte – *nullum crimen nulla poena sine lege*.

ValNS-i § 1 lubas vallakohtutel võtta oma menetlusse ainult neid süütegusid, mis olid ette nähtud seaduses, st LTS-is kehtivuse säilitanud normides, mille loetelu oli toodud samas paragrahvis. § 2 kohustas vallakohtuid määrama süütegude eest ainult seaduses (st LTS-is) ettenähtud karistusi.

See nõue leidis kordamist ka “Talurahvaasutuste ümberkorraldamise seaduse rakendusseaduse” §-is 128.⁵³

Vallakohtutes toimetatavad asjad neist süütegudest, mis kohalikes talurahvaseadustes küll nimetatud on, aga mis ei puhtuste seaduseraamatus, ega rahukohtumõistjate poolt pääle pandavate puhtuste seaduses, ega vallakohtute poolt pääle pandavate puhtuste kohta antud ajutistes eeskirjades ette ära ei ole nähtud, kustutatakse ära.

Seega võib öelda, et just 1889. aasta vallakohtuseadus koos oma rakendusseadusega tõi oma kodukootud sõnastuses talurahvakohtute tasandile 19. sajandi karistusõiguse olulisimad põhimõtted. ValNS-i kehtestamisel jõudis (vähemalt pidi jõudma) talurahvakohtute praktikasse ka põhimõte, mille kohaselt seadusel, mis tunnistab teo karistatavaks, raskendab karistust või muul viisil halvendab isiku olukorda, ei ole tagasiulatuvat jõudu. See nõue sisaldus samuti “Talurahvaasutuste ümberkorraldamise seaduse rakendusseaduse” §-is 128.⁵⁴

Ajutised eeskirjad, nende puhtuste kohta mis vallakohtud pääle panevad, ei mõju nende süütegude kohta, mis enne vallakohtu seaduse pruugitavaks tegemist on sündinud, kui nendesinaste eeskirjade läbi nimetatud puhtlus valim⁵⁵ on, kui see puhtlus, mis kohalikes talurahvaseadustes on määratud.

ValNS-i üldosa ehk Baltimaade vallakohtuseaduse IV osas paiknevad “Ajutised reeglid...” ja neis sisalduvad põhimõtted olid uued kõigi talurahvaseaduste kehtivus-

---

⁵³ Keisri Aleksandri Tõise Kohtuseaduses ühes seadustega kohtuolu ja talurahva koosoleku kohtade uuendamisest Balti kubermangudes ja Rahukohtumõistjatel pääle pandavate puhtuste seadusega. Eraväljaanne. Seadus kohtuolu ja talurahva koosoleku kohtade uuendamisest Balti kubermangudes. Eeskirjad, kudas seadusemäärusi kohtuolu ja talurahva koosoleku kohtade uuendamisest Balti kubermangudes pruugitavaks teha, B. Talurahva koosoleku kohtade uuendamise poolest. Tõlk K. Tiisik, J. Truusman, T. Vares. Tallinn, 1889, 191 (338), § 128, lisamärk II.

⁵⁴ Samas, lisamärk I.

⁵⁵ St valjem, karmim.

piirkondades. Seevastu eriosa normide uuenemise ulatus oli erinevates õiguspiirkondades erinev. Suhteliselt kõige vähem muutusi toimus loomulikult LTS-i kehtivuspiirkonnas, sest eriosa aluseks olid ju LTS-i enda kehtima jäänud paragrahvid. Viimased paiknesid seni LTS-i 2. osa 2. raamatu 3. jaos “Politseilikud seadused ja politseilikud üleastumised”.⁵⁶ Eesti- ja Saaremaa talurahvaseaduste piirkonnas olid muutused suuremad, kuid nende üksikasjalik käsitus jääb siinkohal kõrvale.

ERAÕIGUS

Eraõiguse juurde tulles on minu arvates samuti otstarbekas vaadata ühelt poolt muudatusi üldises tsiviilõiguses, mis sageli puudutavad järjest suuremas ulatuses ka talurahvaseaduste eraõiguslikke norme, seejärel aga muudatusi konkreetset talurahvaseaduste eraõiguslikus osas. Ehkki keiser Aleksander II kinnitas Balti eraseaduse (BES) jõustumise oma allkirjaga 12. novembril 1864, seega vaid 8 päeva varem kui 20. novembril 1864 alla kirjutatud justiitsreformi seadused, ei ole põhjust neid kaht sündmust omavahel siduda. Erinevalt eespool käsitletud karistusõigusest on eraõiguses toimunud muudatused otseselt seotud just 1889. aastal Balti provintides toimunud reformiga.

Pandiõigus

Olulisemad muudatused Balti provintside üldises eraõiguses toimusid eelkõige asjaõiguses, täpsemalt pandiõiguses. “Balti eraseaduses” algselt leiduv pandiõigus tugines suuresti rooma ja vanagermaani õigusele.

BES-i 1864. aasta väljaanne sätestas⁵⁷:

§ 1336: “Erhält der Gläubiger zugleich den Besitz des verpfändeten Gegenstandes, so ist ein Pfandrecht im engern Sinne – bei beweglichen Sachen Faustpfand oder Kastenpfand genannt – vorhanden. Wird dagegen das Pfandrecht ohne Besitzübertragung bestellt, so heisst es Hypothek.”

§ 1357: “Gegenstand des Pfandrechts können alle und jede Sachen sein, deren Veräußerung nicht ausdrücklich. Verboten ist (a), und zwar nicht nur gegenwärtige, sondern auch zukünftige (b), sowohl körperliche, – bewegliche, wie unbewegliche, – als auch unkörperliche Sachen, namentlich Sculdforderungen (c).”

Seega võis hüpoteegi objektiks olla nii kinnis- kui ka vallasvara, kusjuures nii üksikud vallasasjad kui ka vallasasjade kogumid või siis kogu vara nii olevikus kui tulevikus. Viimasel juhul oli vastavalt BES-i §-ile 1378 tegemist generaal- ehk universaalhüpoteegiga⁵⁸:

Das Pfandrecht an einem gesammten Vermögen wird ohne Besitzübertragung bestellt und General- oder Universalhypothek genannt.

⁵⁶ Viimaseid nimetatakse ka politseilikuks süüks (st süüteoiks).

⁵⁷ Provinzialrecht der OstseeGouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv-, Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St.-Petersburg, Die Zweite Abtheilung Seiner kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei, 1864, §-id 1136, 1357.

⁵⁸ Samas, § 1378.

Need vanad pandiõigust reguleerivad normid ei vastanud ka Baltikumis nii nagu mujal Euroopas⁵⁹ enam kaasaja nõuetele, laiendades liigselt hüpoteegi mõistet. Samuti oli BES-i senistes normides väga ebajärjekindlalt läbi viidud põhilised kinnisvaraga seotud modernset hüpoteegisüsteemi iseloomustavad printsiibid – hüpoteekide avalikkuse ja spetsiaalsuse ning kronoloogilisuse printsiip. Samuti ei taganud senised õigusnormid piisavalt kreditoride nõuete kaitset, seda isegi Liivi-⁶⁰ ja Kuramaal, kus BES siiski nõudis hüpoteekide kandmist avalikesse raamatutesse (ingrosseerimist). Omal ajal peetigi BES-i 1864. aasta redaktsiooni normide suurimaks puuduseks hüpoteekide avalikkuse ja spetsiaalsuse printsiipide seisukohalt võimalust, et asjaõigusliku iseloomuga hüpoteegid võivad tekkida ka ilma avalikesse raamatutesse kandmata.⁶¹ BES nägi ühtekokku ette 12 eri liiki kinnisasjaga seotud vaikivat hüpoteeki, millel oli privilegeeritud seisund, võrreldes avalikesse raamatutesse kantud hüpoteekidega.⁶²

Kohalike (suur)maaomanike võimalus saada kujunevatelt kapitaliturgudelt reaalseid krediite oli seega piiratud. Seda asjaolu ei tajunud mitte ainult Vene keskvalitsus, vaid ka kohalikud (suur)maaomanikud. Nii näiteks esitas juba 1882. aastal Liivimaa rüütelkonna juhtorgan maanõunike kolleegium maapäeva nõudmisel Vene siseministeriumile oma ettepanekud senise hüpoteegisüsteemi kiireks parandamiseks.⁶³

Riigi keskvalitsus ei pidanud üksikute muudatuste ellurakendamist otstarbekaks ja pidas paremaks viia hüpoteegisüsteemi ümberkorraldus läbi üldisemalt, sest antud probleem oli aktuaalne kogu impeeriumis.⁶⁴ Arvestades probleemi keerukust kogu impeeriumi mastaabis,⁶⁵ eelistas keskvalitsus sarnaselt muudele valdkondadele uuendada pandiõigust Balti kubermangudes eraldi ja kohene võimalus

---

⁵⁹ **Coing, H.** Europäisches Privatrecht. Bd. II. 19. Jahrhundert. Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern. München, 1989, 207–220.

⁶⁰ Välja arvatud Riia linn.

⁶¹ Положения о преобразовании судебной части и крестьянских присутственных мест в Прибалтийских губерниях и Правила о приведении означенных в действие. С изложением соображений, на коих они основаны. 2-ое пересмотренное и дополненное издание Министерства Юстиции. Коост А. Гасман, А. Нолькен. С.-Петербург, 1890, 392.

⁶² Samas, 393; Provinzialrecht, §-id 1394, 1395, 1397–1402, 1406–1409.

⁶³ Vastavalt nendele ettepanekutele tulnuks likvideerida nn seaduslikud e vaikivad hüpoteegid, mis olid ka ingrosseerimata privilegeeritud eraviisiliselt kehtestatud hüpoteekide suhtes, isegi kui viimased olid ingrosseeritud. Teiseks tulnuks kaotada olukord, kus hüpoteegiga oli tagatud mitte ainult põhinõue, vaid ka kõik sellega seotud kõrvalnõuded. Vt Положения, 388.

⁶⁴ Võib öelda, et pandiõigus oli vene selleaegses tsiviilõiguses üheks enim vaidlusi pakkuvaks valdkonnaks. 1892. a ilmus pandiõigust ümberkorraldava “Вотчинный устав” projekt. L. Casso väitel oli vene pandiõigus arengustaadiumis, kus kõik iseloomulikud momendid olid lõplikult välja kujunenud. Üksikasjalikumalt **Kacco J.** Понятие о залоге в современном праве. Юрьев, 1898, VIII. Ta osundas kohtupraktika, eriti Senati kui kassatsioonikohtu tegevuse suurele tähtsusele pandiõiguse arendamisel. Vene õigusteadlaste aktiivsele huvile viitab ainuüksi see, et 20. sajandi algul kujunes Venemaal 5 erinevat teooriat vanavene pandi olemuse kohta. Nende autoriteks olid D. Meier, N. Duvernoy, L. Casso, V. Udintsev, I. Bazanov.

⁶⁵ Võib vaid osundada, et 1892. a projekt jäigi vaid eelnõu tasemele, saavutamata seadusandlikku kehtivust.

avaneski siinsete kohtute ümberkorralduste käigus. Pandiõiguse reformimine muutus tegelikult vältimatuks, kuna 1889. aasta reformi käigus kuulus uuendamisele ja ühtlustamisele nii kinnistamissüsteem kui pankrotikorraldus BES-i kogu kehtivuspiirkonnas.

Pandiõigust ümberkorraldavad normid paiknevad “Seaduse kohtuasutuste ümberkorraldamisest Balti kubermangudes” (“Положение о преобразовании судебной части в Прибалтийских губерниях”) В-osas pealkirjaga “О некоторых изменениях в законоположениях об ипотеке”.⁶⁶ Samas leidsid siin toodud muudatused oma püsiva koha just BES-i pandiõigust käsitlevates sätetes ja järgnevas analüüsis on toodudki viited BES-ile.

Vastavalt В-osa §-ile 1 võis hüpoteeki seada ainult kinnisvarale ja hüpoteek andis kreditorile asjaõiguse panditud kinnisvarale ainult sissekandmisel kinnistusraamatusse (krepostiraamatusse). Generaalhüpoteegid ja hüpoteegid vallasasjadele, samuti erihüpoteegid ja seaduse enda põhjal tekkinud (nn seaduslikud või vaikivad) hüpoteegid⁶⁷ üldiselt kaotati. Spetsiaalsed vaikivad pandiõigused⁶⁸ asendati seadusliku kinnipidamisõigusega (законное право удержания). BES-i tekstis leidsid need muudatused korduvat kajastamist. BES-i 1890. aasta väljaanne⁶⁹ sätestas:

§ 1336: “Erhält der Gläubiger zugleich den Besitz des verpfändeten Gegenstandes, so ist ein Pfandrecht im engern Sinne – bei beweglichen Sachen Faustpfand oder Kastenpfand genannt – vorhanden. Wird dagegen das Pfandrecht an einem Immobil ohne Besitzübertragung bestellt, so heisst es Hypothek.”

§ 1357 Anmerkung: “Gegenstand der Hypothek kann nur ein Immobil sein.”

§ 1403 Anmerkung: “Die in diesem (1403 und dem folgenden Artikel 1404) begründeten gesetzlichen Pfandrechte sind durch das in dem Artikel 3381 angegebene gesetzliche Retentionsrecht ersetzt. – Diese Anmerkung bezieht sich auch auf Artikel 1404.”

В-osa § 4 sätestas, et hüpoteegid kantakse kinnistusraamatusse (krepostiraamatusse) ainult kindla summa piires ja seoses kindlalt määratletud kinnisvaraga, mille omanikuna või kasutajana omandiõiguse alusel on kinnistusraamatusse sisse kantud pandiandja. BES-i kohaselt:⁷⁰

§ 1580 “Hypotheken dürfen nur in dem Betrage einer bestimmten Summe Geldes und auf ein bestimmtes Immobil, als dessen Eigenthümer oder Nutzungseigenthümer der Verpfänder in den öffentlichen (Krepost-)Büchern verzeichnet steht, in diese Bücher eingetragen werden.”

⁶⁶ ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразовании судебной части в Прибалтийских губерниях, В. О некоторых изменениях в законоположениях об ипотеке. Arvestades keskvalitsuse püüdu õiguse unifitseerimisele kogu impeeriumi ulatuses, on arusaadav, miks pandiõiguse muutmise toimus akti ajutisusele viitava pealkirjaga. Arvestades asjaolu, et impeeriumi vastav seadus jäigi kuni 1917. a-ni reformimata, muutus algselt ajutisena mõeldud akt alaliseks. Taoline olukord kujunes Vene seadusandluses tegelikult paljude aktide suhtes.

⁶⁷ Provinzialrecht, §-id 1394–1402.

⁶⁸ Provinzialrecht der Ostsee-Gouvernements. Theil III. Privatrecht Liv-, Est- und Curlands zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht nach der Ausgabe von 1864 und der Fortsetzung von 1890. Hrsg. H. v. Broecker. Jurjew (Dorpat), Commissions-Verlag J. G. Krüger, 1902, §-id 1403–1405.

⁶⁹ Samas, § 1336, 1357 Anm, 1403 Anm.

⁷⁰ Samas, § 1580.

Seega rajanes uus hüpoteegiõigus avalikkuse ja spetsiaalsuse printsiipidel. Viimastega oli lahutamatu seotud ka kinnistusraamatusse kantud nõuete rahuldamise järjekord, kus samuti toimusid olulised muutused.

BES-i 1864. aasta redaktsiooni määratluse kohaselt olid enne 1889. aastat eelistatud mitmesugused privilegeeritud pandinõuded, alles teises järjekorras kuulusid rahuldamisele avalikesse raamatutesse kantud (ingrosseeritud) nõuded. Viimastel oli omakorda eelis ingrosseerimata nõuete ees. Ingrosseeritud nõuete rahuldamise kord oli erinevates õiguspiirkondades erinev.

§ 5 kehtestas hüpoteekide prioriteetsuse määramise korra – otsustavaks oli ühe või teise hüpoteegi kinnistusraamatusse kandmise aeg. Ühel ja samal ajal kinnistatud nõuded tuli rahuldada proportsionaalselt. Samas järjekorras tuli rahuldada ka põhinõudega seotud kõrvalnõuded, kuid näiteks intressid (protsendid) kuulusid selles järgus maksmisele ainult viimase kolme aasta eest, mis eelnesid kinnisvara avalikule müügile. Intressid (protsendid) ülejäänud aastate eest kuulusid rahuldamisele võrdselt muude isiklike nõuetega. BES-i kohaselt:⁷¹

§ 1351: “Das Pfandrecht dient zur Sicherheit nicht bloss der Hauptforderung, sondern auch der mit ihr zusammenhängenden Nebenforderungen an Zinsen, Schäden und Kosten, Conventionalstrafe u. dgl., wenn nicht das Gegentheil ausdrücklich verabredet worden (a). Die Priorität der Hypotheken richtet sich nach dem Zeitpunkt ihrer Eintragung in die öffentlichen (Krepost-) Bücher. Nach derselben Priorität gelangen auch die mit der Hauptforderung zusammenhängenden Nebenforderungen zur Befriedigung, doch werden die Zinsen nur für die drei der öffentlichen Versteigerung des Immobils vorhergehenden Jahre bezahlt. Zinsforderungen für frühere Jahre werden im demselben Masse wie Schulforderungen persönlicher Gläubiger befriedigt (b).”

Eespool oli juba öeldud, et õiguse uuendamise kõrval oli eesmärgiks ka olemasoleva õiguse ühtlustamine. Unifitseerimistaotluste foonil on enesestmõistetav, et vaadeldud uued normid laienesid BES-i kõikidele õiguspiirkondadele. Ühtlasi laiendas 1889. aasta reform kohaliku eraõiguse unifitseerimisel mitme BES-is endas varem olemas olnud normi, mis toimusid seni vaid ühes või paaris õiguspiirkonnas, territoriaalset kehtivust BES-i kogu mõjupiirkonnale. Seetõttu on ka pandiõiguse muudatuste ulatus ühes või teises konkreetse õiguspiirkonnas erinev.

“Seaduse kohtuasutuste ümberkorraldamisest Balti kubermangudes” (“Положение о преобразовании судебной части в Прибалтийских губерниях”) B osa § 7 kohaselt laienesid BES-i §-id 1572, 1574, 1595 ja 1606 kõikidele õiguspiirkondadele. Näiteks laienes Eestimaa linna- ja maaõiguse piirkondadesse seni ainult Liivi- ja Kuramaal kehtinud § 1595, mis sätestas, et kinnisvara võõrandamine kolmandale isikule ei muuda kreditoride hüpoteegiga seotud nõudeid. Eestimaa linnaõiguse piirkonnas, millele laienes nüüdsest § 1572, hakkas kehtima nõue, mis keelas nõuete ingrosseerimise, kui kinnisvara omaniku suhtes oli arutusel pankroti algatamine, rääkimata juba käimasolevast pankrotiprotsessist.

B osa § 6 sätestas, et nõude kandmine kinnistusraamatusse (krepostiraamatusse) võis toimuda pandiandja isiklikul nõusolekul, aga nõude täielik või osaline kustutamine võis omakorda toimuda ainult võlausaldaja nõusolekul. Teatud erandi moo-

⁷¹ Provinzialrecht der Ostsee-Gouvernements. Theil III, § 1351.

dustasid seadustes ettenähtud juhtudel kohtu- või hoolekandeesutuste määruste ja otsuste alusel tehtavad kanded. Enne 1889. aastat kehtis indiviidi, õigemini võlgniku vaba tahet väärtustav norm ainult Liivimaa kubermangus. Seevastu Eestimaa maa- ja linnaõiguse normide (§-id 1578, 1579) järgi ei olnud pandiandja/võlgniku nõusolek hüpoteegi ingrosseerimisel üldse vajalik, sama säte kehtis ka Kuramaal (§ 1575).

Enne 1889. aastat puudus avalikesse raamatutesse kinnistatud hüpoteekide kustutamise korra seadusandlik regulatsioon hoopis. Määravaks oli siinkohal Balti kubermangude reformieelsete kohtute praktika, mis omakorda sai aluseks “Seaduse kohtuasutuste ümberkorraldamisest Balti kubermangudes” A-osa §-ides 344–349 sätestatud korrale.

Esmapilgul võib tavapäraselt tunduda, et pandiõiguse, eriti hüpoteegiõiguse muutumine puudutas eelkõige kinnisvaraomanikke, kelleks eestlaste hulgas olid sel perioodil taluperemeestest väikemaaomanikud. Kuid tegelikkuses puudutas pandiõiguse muutumine taluperemeeste kõrval ka eestlastest linnaelanikke, nii majaanikest üürileandjaid kui ka üüriknike. Varasem üürileandja seadusjärgne pandiõigus vallasasjadele asendus nüüdsest asjade seadusliku kinnipidamisõigusega.

Pankrotiõigus

Kõrvuti asjaõigusega muutus ka pankrotiõigus⁷² ja need muutused puudutasid nii formaalset kui ka materiaalselt pankrotiõigust.⁷³

1889. aasta reformi eelne Balti pankrotiõigus pärines üldjuhul *gemeines Recht*⁷⁴ i normidest. Osa pankrotiõiguse norme sisaldus BES-is, kuid paljud normid olid endiselt kodifitseerimata, paiknedes erinevates allikates.⁷⁴ Need allikad olid publitseeritud peamiselt ladina- ja saksakeelsetes eraväljaannetes, mis olid muutunud juba tollal bibliofiilseteks haruldusteks. Talurahva suhtes kehtisid oma sätted, mis paiknesid talurahvaseadustes.⁷⁵ Lisaks allikate paljususele eksisteeris otsene vajadus ka materiaalsoiguse koondamiseks ja ajakohastamiseks.⁷⁶ Näiteks kreditoride nõuete jaotamisel eksisteeris ainuüksi Eestimaa kubermangus 5 erinevat süsteemi:

---

⁷² Tollase terminoloogia kohaselt konkursiõigus. Ühtlasi oli terminina laialdaselt käibel *maksejõuetus*.

⁷³ Pankrotiõiguse põhisisu on eelkõige pankrotimenetlus ehk protsessiõigus. Samas on materiaalsoigus ja protsessuaalsoigus siinkohal teineteisega tihedas seoses, mistõttu ei ole nende terav eraldamine otstarbekas. Vt Piip, A. Kaubandusõigus ja -protsess. 3. tr. Tallinn, 1995, 404.

⁷⁴ Nt Eestimaa kubermangu kehtiva pankrotiõiguse peamisteks allikateks olid Eestimaa rüütli- ning maaõiguse V raamatu VII tiitel ja Lüübecki linnaõiguse III raamatu I tiitel. Liivimaa osas aga Rootsi 1608. a maaseaduse §-ide 140–142 lisa e ja Riia linna statuutide ning privileegide III raamatu X tiitel.

⁷⁵ 1860. a Liivimaa talurahvaseaduse §-id 887–914; 1856. a Eestimaa talurahvaseaduse §-id 963–1022; Saaremaal aga 1819. a Liivimaa talurahvaseaduse §-id 314–327; 1817. a Kuramaa talurahvaseaduse §-id 481–503.

⁷⁶ Nõuete jaotamiseks kreditoride vahel oli Liivimaa kubermangus 4 ja Kuramaa kubermangus 2 süsteemi. – Положения, 266.

- 1) maaõiguse,
- 2) Tallinna linnaõiguse,
- 3) väljaspool Tallinna kehtinud linnaõiguste,
- 4) Narva linnaõiguse ja
- 5) 1856. aasta “Eestimaa talurahvaseaduse” järgi.

Pankrotiõiguse puudujääke tunnistati juba 1860. aastatel, mil Balti tsentraaljustiitskomisjon koostas uue pankrotiseaduse projekti⁷⁷ ja sama oli kavas ka F. G. Bungel.⁷⁸

Pankrotiõigust ümberkorraldavad sätted paiknevad “Seaduse kohtuasutuste ümberkorraldamisest Balti kubermangudes” A-osa III osa §-i 162 lisas.⁷⁹ Antud lisa omakorda sisaldas 49 paragrahvi. Vene impeeriumi seadusandluses ning hilisemas juriidilises kirjanduses on see lisa tuntud ka pealkirja all “Ajutised reeglid maksujõuetusajade menetluse kohta Balti kubermangudes” (edaspidi “Ajutised reeglid”) ja oma püsiva koha leidis see “Tsiviilkohtupidamise seadustiku” §-i 1899 lisana.⁸⁰ Siinkohal tuleb osundada, et ehkki antud normid on paigutatud menetlusseadustikku, sisaldavad nad W. Kupfferi hinnagul peaaegu ainult materiaalet pankrotiõigust. Materiaalõigusliku sisuga normide paigutamine menetlusseadustikku on W. Kupfferi arvates tingitud püüdest säilitada Vene kaubandusprotsessi senine süsteem.⁸¹ W. Kupfferi arvates on “Ajutistes reeglites” sisalduvate normide põhiliseks allikaks Saksamaa 1877. aasta pankrotiseadus. Seadusandja pöördumine Saksa seadusandluse poole on tingitud asjaolust, et Vene kaubandusliku kohtupidamise seadus sisaldab ainult menetlusõigust, pöörates materiaalõiguse normidele puudulikku tähelepanu.

Sarnaselt mitme teise erinevaid valdkondi reguleeriva aktiga (näiteks ValNS) olid ka Balti provintside pankrotiõigust sätestavad normid kavandatud ajutistena kuni üleriiklike normide kehtestamiseni. Sellest annab tunnistust juba vastava osa pealkiri “Ajutised reeglid maksujõuetusajade menetluse kohta Balti kubermangudes” (“Временные правила о производстве дел о несостоятельности”). Põhjus seisnes selles, et impeeriumi tollane pankrotiõigus oli ebarahuldavas olukorras ja asus reorganiseerimisfaasis. Ühe olulise puudujäägina tuuakse esile asjaolu, et riigi osavõtt pankroti vahetust läbiviimisest oli liiga väike, sest kohtud olid siinkohal kõrvale jäetud. Menetluse vahetu juhtimine oli kreditoride valitava pankrotitoimkonna pädevuses, kes siis omakorda tegutses ringkonnakohtute järelevalve

⁷⁷ Entwurf des vierten Theiles des Provincialrechts der Ostsee-Gouvernements. Civilproceßordnung. Riga, 1865, 160; selle VI raamat, mis käsitles pankrotikorraldust, ilmus eraldi, kuid samas on paragrahvide numeratsioon (§-id 997–1306) läbiv. Entwurf des vierten Theiles des Ostsee-Gouvernements. Civilprocessordnung. Buch 6. Concursordnung. Riga, 1866, 70.

⁷⁸ **Bunge, F. G. v.** Entwurf einer Ordnung des gerichtlichen Verfahrens in Civilrechtssachen für Liv-, Est- und Curland. Erste Lieferung. Reval, 1864, IV.

⁷⁹ ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразовании судебной части в Прибалтийских губерниях, А. О применении судебных уставов Императора Александра II. Приложение VII. Временные правила о производстве дел о несостоятельности.

⁸⁰ Свод Законов, XVI. 1892. Устав гражданского судопроизводства, § 1899. Приложение, I.

⁸¹ **Kupffer, W.** Kommentar zur baltischen Konkursordnung. – Dorpater Juristische Studien, 1893. Bd. II, I. Hälfte 69.

all. Taolist olukorda selgitati ringkonnakohtute vähesusega. Seega oli riigi kontroll majanduse üle tollase valitseva arvamuse kohaselt liiga vähene.⁸²

Siin tekibki omamoodi paradoks. Ühest küljest ei pea keskvalitsus otstarbekaks laiendada olemasoleva “puuduliku” pankrotiõiguse kehtivust otseselt Balti provintssidesse. Teisalt aga kehtestati just nimelt Balti provintssides impeeriumi pankrotiõiguse üks olulisimatest “puudujääkidest” – pankrotimenetluse vahetu läbiviimine kuulus kreditoride valitud pankrotitoimkonnale. Viimane tegutses ringkonnakohtu järelevalve all. Senine pankrotimenetluse läbiviimine otseselt erineva taseme kohtute poolt kaotati.⁸³

Eel nõu seletuskirjas selgitatakse taolist vasturääkivust kahe asjaoluga. Esiteks oleks teistsuguse mudeli puhul tulnud Balti provintssides suurendada ringkonnakohtute arvu. Teise lahendusena oleks tulnud olulisel määral muuta ringkonna- ja rahukohtute senist omavahelist pädevust. Viimane aga oleks tegelikkuses tähendanud ikkagi omaette pankrotiseaduse kehtestamist Balti kubermangude jaoks, mis oleks olnud täiesti vastupidine reformi unifikatsioonipüüdlustega.

Sarnaselt pandiõigusega toimus ka pankrotiõiguse unifikatsioon ja moderniseerumine. Unifikatsioonist rääkides peab siinkohal arvestama selle termini mitmetähenduslikkust antud kontekstis. Ühest küljest ühtlustati küll pankrotiõiguse normid Balti provintssides ja laiendati (varjatult) Vene kaubandusliku kohtupidamise seaduse kehtivusala Balti provintssidesse. Eraldi tuleb rõhutada, et uus pankrotiõigus laienes kõrvuti teiste seisustega ka talupoegadele, senised talurahvaseaduste pankrotiõigust reguleerivad normid tühistati.⁸⁴ Teisalt aga jäi pankrotiõiguse seadusandlik baas sarnaselt Vene sisekubermangudele ka Balti provintssides siiski killustatuks:

- 1) “Vene kaubandusliku kohtupidamise seadustiku” §-id 477–643 (IV jagu);
- 2) “Vene tsiviilkohtupidamise seadustiku” §-i 1400 1. märkuse lisa VI (§-id 1–67) pealkirjaga “Kohtupidamisest maksujõuetusajade kohta ja võlgniku isiklikust kinnipidamisest”;
- 3) “Vene tsiviilkohtupidamise seadustiku” §-i 1899 lisa (§-id 1–49) pealkirjaga “Ajutised reeglid maksujõuetusajade menetluse kohta Balti kubermangudes”;
- 4) “Balti eraseadus”⁸⁵;
- 5) krediitiasutuste ja raudtee-ettevõtete pankrot oli sätestatud omakorda eriseadustes.⁸⁶

⁸² Положения, 264.

⁸³ Siin tuleb osundada erinevatele arvamustele. Seaduseel nõu seletuskirja autorid on seisukohal, et seni toimus pankrotimenetlus Balti kubermangudes otseselt kohtute juhtimisel. – Положения, 264. K. Erdmann seevastu on seisukohal, et 1889. a reformi eelses Balti õiguses ei olnud kohtute ja võlausaldajate volitused täpselt sätestatud: Erdmann, C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland, 4. Obligationennrecht. Riga, 1894, 87.

⁸⁴ ПСЗ, 3, 6188. Положение о преобразовании судебной части в Прибалтийских губерниях, А. О применении судебных уставов Императора Александра II. Приложение VII. Временные правила о производстве дел о несостоятельности, § 2. Примечание.

⁸⁵ BES-i vastavate normide kehtimine sätestati otsesõnu veel “Ajutiste reeglite” §-is 2, sest need muutsid Vene “Kaubandusliku kohtupidamise seadustiku” (КАК) mõningaid sätteid. BES-i teatud muutuste vajadust põhjendati vajadusega viia need kooskõlla uute menetlusreeglitega.

⁸⁶ Свод Законов, XI, II. 1903. Устав кредитный; Свод Законов, XII, I. 1857. Свод Учреждений и Уставов путей сообщения.

Moderniseerimise puhul peab osundama samuti selle mitmetähenduslikkusele, teatud mõttes võiks rääkida üld- ja erimoderniseerimisest. Üldmoderniseerimise alla kuulub näiteks seisuslike erisuste kaotamine pankrotiõigusest, millele on viidatud juba eespool. Erimoderniseerimine tähendaks sel juhul pankrotiõiguse sisulist uuenemist.

Ühe olulisema uuendusena tulebki varasemas Balti õiguses mainida tundmatu eri- ehk spetsiaalpankroti sätestamist. Erikonkursi all mõisteti nõuete rahuldamise ja suuruse määratlemist võlgniku vara mõne osa realiseerimisest saadud summast. Varasemas Balti pankrotiõiguses oli tuntud vaid üld- ehk generaalkonkurss, mis nõudis maksejõuetu võlgniku kogu vara kindlakstegemist ja sellest siis kreditoride rahuldamist. See aga takistas olulisel määral majandustegevust.

Uue seaduse (§ 18) kohaselt kuulus pankrotipessa kogu võlgniku vara, mis Balti provintsiaalõiguse järgi kuulus talle pankroti avanemise hetkel. Samuti arvati pankrotivara hulka vara, mis pankroti ajal muutus tasuta võlgniku omaks või tagastati seaduse alusel pankrotivarasse (vt § 10).⁸⁷ Võlgniku kinnisvarale, mis paiknes Balti kubermangude piires, tuli kohtu nõudel teha kinnistusraamatusse vastav märge (§ 3). Samas ei kuulunud pankrotivara hulka need sissetulekud, mis võlgnik sai tema valitseda olevatelt laste varadelt.

Renditalupoja pankroti puhul läks renditud talu (või maatükk) pankroti avanemise korral selle vara omaniku kätte koos kõigi päraldistega (§ 18).

Eespool oli juttu pankrotitoimkonna rolli käsitlemisest omaaegses vene juriidilises kirjanduses. Seda tähendusrikkam on “Ajutiste reeglite” §-is 5 sätestatud selgesõnaline nõue, et maksujõuetuse väljakuulutamisel läheb pankrotipessa kuuluva vara juhtimise ja käsutamise õigus võlgnikult üle kreditoridele, kelle võlanõuded rahuldatakse pankrotimenetluse korras. Taoline selgesõnalisus Vene impeeriumi seadusandluses puudus. Seni ajani polnud sedalaadi otsest sätet ka BES-is, olles tuletatav vaid läbi eestkostet ja hooldust reguleerivate sätete. Samas jäi võlgnik edasi pankrotivara hulka mittekuuluva vara valitsejaks.

Pöördudes tollase Euroopa arengute poole, võib nentida, et võlausaldajate autonoomia printsiibil põhinev pankrotiõigus oli 17.–18. sajandi pankrotiõiguses valitsenud riigi juhtiva rolliga võrreldes saavutanud ülekaalu just 19. sajandil.⁸⁸

Pankrotiõiguse kõikide normide edasine üksikasjalikum vaatlus (seda enam üksikute õiguspiirkondade lõikes) ei ole siinkohal minu arvates otstarbekas.

---

⁸⁷ Vene KAK-is olid pankrotivara koosseisu kuuluvad varad väga üksikasjalikult üles loetletud, seevastu Balti kubermangude pankrotiõigus hoidis taolisest kasuistikast. Pankrotivarade kindlaksmääramisel oli oluline roll ka BES-i normidel. Nt ei kuulunud BES-i §-i 1562 alusel pankrotivara hulka kolmandale isikule pandivaldusse (заставное владение) antud vara.

⁸⁸ **Dölle, H.** Konkurs. – Rmt: Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes, V. Kommanditgesellschaft – Rechtsgeschäft. Hrsg. F. Schlegelberger. Berlin, 1936, 72.

LÕPETUSEKS

Eeltoodu alusel võib öelda, et 1889. aasta reformi tähendus ei piirunud ainult kohtukorralduse ja protsessiõiguse muutmisega, vaid olulisel määral moderniseerus ja unifitseerus ka materiaalõigus. Just materiaalõiguse, eriti aga eraõiguse muutumine on üks tegureid, mis lubab vaadelda 1889. aastal Balti provintssides läbiviidud reformi, mis Vene keskvalitsuse arusaamade järgi pidi olema pelgalt 1864. aasta reformiseaduste laiendamine Balti kubermangudele, laiema õigusreformina.

Seega võiks kaaluda seniajani historiograafias valitsevat arusaama, et materiaalõiguses, eriti tsiviilõiguses, olulisi muutusi ei toimunud.⁸⁹ Taolise arusaama lähtekohad võivad olla küll mõistetavad, peitudes paradoksaalsel viisil osaliselt 1889. aasta reformiseadustes endis. Näiteks eraõiguse valdkonnas võib osundada “Seaduse kohtuasutuste ümberkorraldamisest Balti kubermangudes” A-osa §-ile 63, mis ütleb, et kohtuasutused peavad tsiviilasjade lahendamisel juhinduma Balti provintssiaal-seadustiku III kõite (st Balti eraseaduse) ja kohalike talurahvaseaduste normidest. Seda seadusesätet on historiograafias ikka ning jälle esile toodud ja seega võibki jääda mulje, et kohtukorraldus ja protsessiõigus muutusid just nagu mingis teises ruumis ilma mingi dialoogita seni kehtiva õigusega. Taoline lähenemisviis sobis päris hästi just baltisaksa historiograafiale, võimaldades näidata oma eripära püsijäämist imperiumis.

Sealjuures on jäänud tähelepanuta aga sama §-i 63 teine pool, mis lisab:

*...за исключением тех частей означенных законоположений, которые отменяются или изменяются с изданием сего положения.*⁹⁰

Teine materiaalõiguse muutumise eiramise põhjus peitub (vene) õigusajalookirjutuse traditsiooniliselt väheses tähelepanus eraõiguse arengule, mida omakorda tugevdas nõukogulik õigusteooria. Näiteks ei ole 1864. aasta justiitsreformi historiograafias pankrotiõiguse muutumist üldse vaadeldud, ometi lisandusid vastavad sätted juba Aleksander II 1868. aasta kohtuseadustele.⁹¹ Pankrotiõiguse vaatlemisel lisanduvad spetsiifiliste teguritena tema laialipillatus allikates ja tõsiasi, et nõukogude tsiviilõigus praktiliselt ei tunne pankrotti kui sellist.

Kriminaalõiguse puhul tuleb nentida, et 20. sajandi õigusajalookirjutus taandas siinsed arengud olulisel määral riigivastaste süütegude vaatlemisele (nn poliitilistele süütegudele), loobudes “tavalist” kuritegevust tõkestava kriminaalõiguse jälgimisest. Vene õigusajalookirjutuse mõju on tunda ka eesti ajalookirjutuses,

⁸⁹ **Виленский Б.** Судебная реформа и контрреформа в России. Саратов, 1969, 214–216; **Thaden, E. C.** Russia's Western Borderlands, 1710–1870. Princeton, 1984, 196; **Калнынь В.** Очерки истории государства и права Латвии в XI–XIX веках. Рига, 1980, 165–169; **Егоров Ю.** История государства и права Эстонской ССР: Дюктябрьский период (XIII век. – окт. 1917 г.). Таллин, 1981, 125–130.

⁹⁰ Положения о преобразовании судебной части и крестьянских присутственных мест в Прибалтийских губерниях, § 63. – Rmt: Положения, 52.

⁹¹ ПСЗ, 2, 46067.

mis on 19. sajandi puhul käsitletud eelkõige rahvusliku liikumise tegelastega seotud kohtuprotsesse, jättes samuti kõrvale argikuritegevuse.

Üks lähtekohti, mis võib põhjustada eesti õigusajalookirjutuse möödavaatamise materiaalsoojust, peitub tõenäoliselt ka 19. sajandi eestlaste rahvusliku liikumise seisukohtades. Ka neis on nõudmised materiaalsoojust muutmisele piiratud, jäädes agraarolude parandamise raamidesse. Selgelt on esiplaanil nõudmised omakeelsete üldkohtute järele, samuti nõutakse riigi suuremat sekkumist õigusemõistmisse kuni kohtute riiklikustamiseni välja. On muidugi omaette küsimus, mida ütleb taoline lähenemine rahvusliku liikumise tegelaste õiguslike teadmiste kohta ja nende õiguskultuuriliste seisukohtade kohta tervikuna.

Olen seisukohal, et õigusemõistmise riiklikustamine ja talurahvakohtute puhul nende integreerimine riiklikku kohtusüsteemi on teine oluline erisus, võrreldes 1864. aasta justiitsreformi tähendusega Sise-Vene kubermangudes. Samas näitas just 1889. aasta reform oma kogumis kätte ka riiklikustamise piirid. On selge, et pankrotimenetluse vahetu ning täielik läbiviimine riiklike kohtute poolt oleks nõudnud suuremat kohtute hulka ja tähendanud Vene riigi veelgi suuremat sekkumist kohalikku majandusellu. Vene riik oleks saavutanud suurema kontrolli kohaliku majanduse erinevate sektorite üle ja seeläbi ka ühiskonna üle tervikuna.⁹² Seega oleks venestamise sügavus olnud nii eestlaste (lätlaste) kui ka baltisakslaste jaoks tuntavam.

Kõrvuti muude asjaoludega piiras taolist arengut ühest küljest majandusliku otstarbekuse silmaspidamine 1889. aasta reformi läbiviimisel.⁹³ Teisalt oli aga keskvoimu arvates riiklike kohtute nõrgem osalusmäär (st riikliku kontrolli määr) pankrotimenetluses siiski väiksem pahe kui selgepiirilise õigusliku partikularismi püsijäämine. Vaadates seadusandluse süstematiseerimist, saavutati taolise lähenemisega vähemalt näiliselt õigusliku unifitseerituse suurem ulatus. Kas see saavutati ka sisuliselt, on juba omaette küsimus.

NATIONALE HOFFNUNGEN UND STAATLICHE ANTWORTEN Rechtliche Forderungen der nationalen Bewegung und die Justizreform 1889

Toomas ANEPAIO

Der Beitrag behandelt die gegenseitigen Zusammenhänge der estnischen nationalen Bewegung in der II Hälfte des 19. Jahrhunderts und der Modernisierung des Rechts, die bisher im Schatten der anderen mit der nationalen Bewegung verbundenen Probleme geblieben sind. Nach der Meinung des Autors wurden

---

⁹² Riigi suurema kontrolli kujunemist majanduse üle peabki vene uurija L. Zahharova 1860. a-te reformide üheks kõige olulisemaks tulemuseks: **Захарова Л.** Самодержавие и реформы в России 1861–1874. – Rmt: Великие реформы в России 1856–1874. Тоim Л. Захарова, Б. Экоф, Дж. Бушнелл. Москва, 1992, 42.

⁹³ RGIA, 1151-11-34a, 315–319.

die rechtlichen Forderungen der nationalen Bewegung in den in 1864 und 1881 der Zentralverwaltung vorgelegten Denkschriften auf die konzentrierteste Weise zum Ausdruck gebracht. Die bisherige Geschichtsschreibung hat bei der Betrachtung der Vorschläge der nationalen Bewegung die mit den Agrarverhältnissen verbundenen Bestrebungen im Vordergrund gehalten. Inhaltlich handelt es sich zwar um Forderungen im Bereich Eigentums- und Steuerrecht, die aber bisher vielmehr als allgemeindemokratische und insofern politische, nicht als dermaßen privat- oder verwaltungsrechtliche Forderungen wahrgenommen wurden. Die Reihe der Forderungen politischen Charakters umfasst auch die Wünsche zur territorialen Vereinigung Estlands und zur Gründung einer nicht standesgebundenen Organisation der lokalen Selbstverwaltungen (semstvo).

Wenn wir die Agrarforderungen beiseite lassen, kann festgestellt werden, dass die übrigen rechtlichen Forderungen der nationalen Bewegung hauptsächlich mit Gerichtsverfassung verbunden sind, jedoch weder Prozessrecht noch materielles Recht berühren. Hierbei steht im Mittelpunkt der Forderungen vor allem der Wunsch zur größeren Beteiligung der Staatsmacht an der Rechtsprechung (bis hin zur Verstaatlichung der Rechtsprechung) und andererseits die Verwendung der estnischen Sprache als Gerichtssprache.

Als das zweite zentrale Problem wird im Beitrag einer der wichtigsten Bestandteile der in der II Hälfte des 19. Jahrhunderts erfolgten Modernisierung des Rechts, die Veränderungen der Gesetzgebung während der Rechtsreform 1889 betrachtet. Indem der Beitrag die Forderungen der nationalen Bewegung und die Bestimmungen der Justizgesetze 1889 untereinander vergleicht, wird festgestellt, dass die Zentralverwaltung vor allem die Forderungen befriedigte, die sich auf die Verstaatlichung der Rechtsprechung konzentrierten. Dies war ein Bereich, wo die Interessen der Zentralverwaltung und der nationalen Bewegung gleichgerichtet waren. Die Forderungen der Esten nach estnischsprachigen Gerichtsverfahren wurden in der Gesetzgebung zwar einigermaßen berücksichtigt, aber in der Praxis blieb die Verbreitung der estnischen Sprache wegen mehrerer Umstände jedoch noch eingeschränkter als die Bestimmungen der Gesetzgebung es vorsahen.

Der Beitrag betrachtet auch die Gegensätzlichkeit der bisherigen Geschichtsschreibung, wo der Verzicht auf das Prinzip der Wählbarkeit der (Friedens)richter scharf kritisiert wurde. Dabei wurde in der Historiographie keine Aufmerksamkeit darauf gerichtet, dass die nationale Bewegung die Erhöhung der Rolle der Zentralverwaltung bei der Herausbildung der Richterschaft fordert. Zugleich wurde außer acht gelassen, dass die Gemeinderichter, die dem Volk am nächsten stehen, wählbar sind und beim Antreten ihres Amtes starke Unabhängigkeitsgarantien verliehen bekommen. Der Autor des Beitrags vertritt den Standpunkt, dass die an die Richter der deutschbaltischen Herkunft gerichtete Kritik der nationalen Bewegung auf die immer tiefere Professionalisierung der Letztgenannten zurückgeführt werden kann.

Im Beitrag werden auch die Gesetzesänderungen betrachtet, die vor allem auf Initiative der Zentralverwaltung selbst in Kraft gesetzt werden. Abweichend von der bisherigen Geschichtsschreibung wurden klar die Änderungen im materiellen

Recht hervorgehoben, wo die Bestrebung nach der Modernisierung und Unifizierung des Rechts ersichtlich wird. Im Privatrecht werden sowohl das Pfandrecht als auch das Konkursrecht auf moderne Prinzipien umgestellt, wobei in diesen Bereichen auch die standesbezogene Abtrennung verschwindet. Gleichzeitig kommt bei der Behandlung des reformierten Konkurses die Wirksamkeit der wirtschaftlichen Argumente bei der Umsetzung der Justizreform zum Vorschein. Dabei wird der Prioritätenrang der Zentralverwaltung beim Abwiegen des Ausmaßes der rechtlichen Unifizierung und der staatlichen Kontrolle ersichtlich, wo die Unifizierung des Rechts bevorzugt wurde.

Bezüglich der Modernisierung des Strafrechts wurden die Entwicklungen sowohl des allgemeinen Strafrechts als auch der Bauernstrafrechts analysiert. Während der Analyse des allgemeinen Strafrechts wurden die unmittelbaren Einwirkungen der Justizreform des Imperiums in 1864 auf die Trends des Strafrechts in den baltischen Gouvernements behandelt. Die Analyse der strafrechtlichen Normen der Bauernverordnungen bringt deren Unifizierung und Modernisierung zum Vorschein; der Nachweis dafür ist die Aufnahme des Prinzips *nullum crimen* in den Bauernverordnungen.

Somit sollte die bisher herrschende Auffassung, dass es sich im materiellen Recht, insbesondere im Zivilrecht keine Änderungen vollzogen, angezweifelt werden.

Neben der Verstaatlichung der Rechtsprechung ist die Änderung des materiellen Rechts, insbesondere aber Privatrechts einer der Faktoren, der es erlaubt, die in 1889 in den Ostsee-Gouvernements durchgeführte Reform als eine umfassende Rechtsreform zu betrachten.

Derartige Auffassung stellt die Reform 1889, die nach Auffassung der russischen Zentralverwaltung und nach den Standpunkten der russischen Geschichtsschreibung lediglich eine Ausweitung der Justizreformgesetze 1864 auf die baltischen Gouvernements war/ist, in einen für die estnische Rechtsgeschichte angemessenen Kontext.